

فهم و تفسیر متن مقدس مبتنی بر تفکیک دو حوزه زبان‌شناسانه و محتوامحورانه است

مفسران مسلمان و نیز دنیای مسیحیت همواره بر محوریت متن در فهم تأکید داشته و بر آن بوده‌اند که در فهم و تفسیر متن مقدس، دو حوزه تفسیر فنی و زبان‌شناسانه (تفسیر) و محتوایی (تأویل) را باید از هم تفکیک کرد.

مفسران مسلمان و نیز دنیای مسیحیت همواره بر محوریت متن در فهم تأکید داشته و بر آن بوده‌اند که در فهم و تفسیر متن مقدس، دو حوزه تفسیر فنی و زبان‌شناسانه (تفسیر) و محتوایی (تأویل) را باید از هم تفکیک کرد.

قاسم پورحسن، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی، در گفت‌وگو با خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا) به بیان نکاتی در باب دانش هرمنوتیک، انواع مختلف دیدگاه‌ها و رویکردهای موجود در این دانش، سرچشمه‌های نخستین هرمنوتیک در دنیای غرب و حوزه اسلامی، تبیین برخی از مباحث پذیرفته شده هرمنوتیک در اندیشه عالمان اسلام (مانند عینی‌گرایی، قصدیت، ...) و نیز تبیین نقاط افتراق هرمنوتیک فلسفی و تفسیر در حوزه اسلامی (چیستی یا چگونگی شکل‌گیری فهم) پرداخت.

وی در بخشی از سخنان خود در پاسخ به این سؤال که مباحث هرمنوتیک در دنیای غرب برای فهم معنای متن - و از جمله متن مقدس - در دنیای غرب به کار می‌رفت، آیا استفاده از این مباحث را در فهم و تفسیر قرآن - با توجه به این‌که قرآن برخلاف متون دیگر مؤلف به معنای متعارف بشری ندارد - نیز می‌توان تسری داد؟ اظهار کرد: ما در هرمنوتیک با دو مسئله مواجه هستیم؛ یکی از این مسئله‌ها قابل تسری است، اما دیگری را نمی‌توان به فهم قرآن نیز تسری داد.

استادیار گروه فلسفه دانشگاه علامه طباطبایی مسئله نخست قابل تسری را روش دانست و بیان کرد: این مسئله بدان معنا است که ما در فهم با چه مسئله زبانی مواجه هستیم و فهم چگونه می‌تواند شکل بگیرد؟ این امر بسیار متقدم‌تر از دوره شلایرماخر است؛ به عنوان نمونه در کتاب «؛آیین مسیحیت» آگوستینوس عنوان شده که فهم کتاب مقدس به گونه‌ای است که ما می‌توانیم چهار رویکرد فهم یعنی ظاهری، باطنی، اخلاقی و تمثیلی را از آن انتظار داشته باشیم.

وی تصریح کرد: بنابراین توجه به مسئله فهم بر اساس انجیل در مغرب‌زمین سابقه طولانی دارد و در آغاز مسیحیت (یعنی در همان دوران آغازین شکل‌گیری کلام مسیحی) دغدغه بوده است؛ گرچه تفاوت جدی میان انجیل و آیات قرآن وجود دارد. کلمات و معانی آیات قرآن بر اساس صراحت نص: «؛وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ؛ و از سر هوس سخن نمی‌گوید، این سخن به‌جز وحیی که وحی می‌شود، نیست» (نجم/3) و حیانی هستند.

این محقق و پژوهشگر اضافه کرد: مسئله اصلی در این مسئله به هیچ وجه بحث وحیانی یا ناوحیانی بودن نیست؛ بلکه مسئله آن است که ما با متنی مواجهیم؛ به هر شکلی که سامان یافته و تدوین شده باشد. ما این متن را مقدس می‌دانیم، چه خداوند مستقیماً سخن گفته باشد و چه این‌که خداوند سخن گفته و دیگران آن را عرضه کرده باشند؛ گرچه کاتبان قرآن بشر هستند، اما در عین حال این متن، متن مقدس است.

توجه به مسئله فهم بر اساس انجیل در مغرب‌زمین سابقه طولانی دارد و در آغاز مسیحیت (یعنی در همان دوران آغازین شکل‌گیری کلام مسیحی) مورد دغدغه بوده است؛ گرچه تفاوت جدی میان انجیل و آیات قرآن وجود دارد. کلمات و معانی آیات قرآن بر اساس صراحت نص: «؛وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ؛» (نجم/3) و حیانی هستند.

رئیس گروه فلسفه دین پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی خاطرنشان کرد: بنابراین نزاع اول در حقیقت مرتفع می‌شود، یعنی به این‌که مسیحیت پذیرفته است که در انجیل با متن مقدس مواجه است و در نزاع نخستین معتقد بودند که برخی از الفاظ این متن مقدس رمز هستند (مانند مکان‌ها، زمان‌ها، اسامی و شخصیت‌ها و ...)؛ اما در عین حال راه فهم آن است است که ما دو جنبه فنی و دستوری را از هم جدا کنیم.

وی عنوان کرد: جنبه دستوری به قواعد و گرامر برمی‌گردد، اما جنبه فنی به محتوا برمی‌گردد؛ یعنی گاه سخن بر سر این است که این به چه زبانی برمی‌گردد و این زبان حاوی رموز و اسرار است یا این‌که زبان، زبان روانی است و این‌گونه نیست که دارای درون و باطنی باشد. زمانی نیز بحث بر سر این است که ما چگونه می‌توانیم این فهم را شکل دهیم؟

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی تصریح کرد: بنابراین هم در مسیحیت و هم در اسلام مسئله فهم متون مقدس از همان ابتدا با تفکیک دو حوزه تفسیر فنی و تفسیر محتوایی به دو پله فهم، یعنی تفسیر (بعد زبان‌شناسانه) و تأویل (محتوامحورانه) شکل

گرفت؛ بنابراین مناقشه اصلی این بود که در حوزه آیات قرآن، آیا مفسر یا متن اساس باشد که همچنان که تشریح کردیم تمام مفسران اسلامی و حتی عرفا و کسانی که صرفاً بر تفسیر باطنی تأکید می‌کنند، نیز معتقد بودند که متن محور است.

وی اظهار کرد: همه مفسران حوزه اسلامی معتقدند معنایی (اعم از معنای ظاهری، تمثیلی، عملی، باطنی) در متن مقدس وجود دارد و ما در صدد کشف آن معنا هستیم، ادامه داد: بنابراین در هر دو دیدگاه ما با متن مواجهیم و این که آیا ما این متن را مقدس و بشری بدانیم یا ندانیم، مسئله دیگری است و در هر صورت مفروض مفسران حوزه مسیحی و زمان شلایرماخر نیز این بوده که متن، مقدس است.